

LISA 1. Pärandniitude elupaikade kirjeldus

Pärandniitude üldiseloostus

Pärandniidud ehk pärandkooslused ehk poollooduslikud kooslused on loodusliku elustikuga kooslused, mida on kestvalt kasutatud karja- ja heinamaadena ning kujundatud puittaimestiku harvendamisega. Seega on need kooslused, mille säilimiseks on oluline mõõdukas inimtegevus. Pärandniitude tegevuskava käsitleb 12 poolloodusliku koosluse tüüpi, lähtudes loodusdirektiivi elupaigatüüpidest: rannaniidud (loodusdirektiivi kood 1630*), lubjarikkad aruniidud (6210), lubjavaesed aruniidud (6270*), loopealsed (6280*), kadastikud (5130), sinihelmikakooslus (6410), servaniidud (6430), lamminiidud (6450), viljakad aruniidud (6510), puisniidud (6530*), soostunud niidud (7230) ja puiskarjamaad (9070).

1630 *Rannaniidud

Rannaniidud on rohttaimedega kaetud tasased ja madalad üleujutatavad rannaalad, mille taimestikku iseloomustab merepiiriga paralleelne vööndilisus (soolalembeste ja vähem soolalembeste taimede vööndid). Rannaniidud on moodustunud aluspinna tõusu tõttu merest kerkinud aladele ning säilinud avatuna tänu mere mõjust tingitud häiringutele ja karjatamisele. Rannaniidu

elupaiga kompleksi kuuluvad ka Rannaniit

pinnase loodusliku mikroreljeefi ja karjatamise mõjuna tekkinud madalad veekogud – rannikulõukad ja sonnid. Heas seisus rannaniite iseloomustavad ka soolakud. Madalad veekogud ja soolakud mõjutavad rannaniidu ilmet ning rikastavad taimekoosluste mitmekesisust. Rannaniitude kõige olulisem väärtus linnustiku seisukohast on mitmekesine niidukahvajate koosluse olemasolu: näiteks niidurüdi, naaskelnokk, mustsaba-vigle, tutkas, suurkoovitaja, liivatüll, punajalg-tilder, kiivitaja ja merisk. Lisaks on rannaniidud oluline rändeagne toitumis- ja puhkamiskoht hanelistele, nagu hallhane, suur ja väike-laukhane ja valgepõsk-lagle. Mõned rannaniidud on väga väärtuslikud ka botaaniliselt ning kasvukohaks kaitsealusele taimeliigile, nagu niidu-kuremõök. Ideaalne rannaniit on suurepindalaline (vähemalt 150–160 ha), lai (500–600 m või rohkem) ning metsatukkadest killustamata. Niidu merepoolne serv on avatud, madalmurune (vähemalt 50–75% ulatuses madalaks söödud rohustuga) ja avatud veepiiriga (pilliroovaba), mis võimaldab kahvajatele ligipääsu madalas rannikumeres paiknevatele toitumisaladele. Eestis on rannaniidud levinud põhiliselt Lääne-Eesti rannikul ja saartel.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 11 400 hektarit rannaniite.

6210 Lubjarikkad aruniidud (sh 6210*oluline orhideede kasvuala)

Aruniidud on Eestis tekkinud metsade raie ja põldude mahajätmise tagajärjel. Lubjarikkad aruniidud on elupaigaks paljudele soontaimedele ning on nii taimestiku kui ka ökoloogiliste tingimuste poolest lähedased loopealsetele.

Mulla lubjarikkusele viitavad taimed on näiteks lubikas, verev kurereha, pääsusilm, angerpist ja muulukas, majandamise lakates areneb sageli esmalt kadastik. Kadakas pole

Lubjarikas aruniit

otseselt lubjarikkuse indikaatorliik, kuna seda kasvab ka teistel kooslustel ja niitudel. Lubjarikkad aruniidud on olulised kasvukohad orhideele ehk käpalistele. Käpaliste poolest asuvad Eestis kõige liigirohkemad alad tihtipeale teiste koosluste üleminekuvööndites (nt loopealse ja rannaniidu või loopealse ja soostunud niidu üleminekualadel). Lubjarikkad aruniidud on levinud kogu Eestis, kuid peamiselt Lääne-Eesti madalikul ja läänesaartel ning Põhja-Eesti lavamaal.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 2500 lubjarikkaid aruniite.

6270* Lubjavaesed aruniidud

Lubjavaesed aruniidud on Eestis tekkinud samuti metsade raie ja põldude mahajätmise tagajärjel. Paranenud valgustingimuste, karjatamise ja niitmise koosmõjul on neile aladele kujunenud pärandniitudele omane liigirikas elustik. Lubjavaeseid aruniite eristatakse muudest aruniitudest vaid Fennoskandias ja Baltikumis. Lubjavaesed aruniidud on levinud kogu Eestis, tavalisemad on need Kagu-Eestis ja Põhja-Eesti rannikualadel nii kuivadel kui ka

Lubjavaene aruniit

niisketel lubjavaestel muldadel. Sageli on lubjavaeseid aruniite lubjarikastest keeruline eristada, kuna lubjarohkust indikeerivate taimeliikide levik võib häiringute või looduslike tingimuste tõttu olla piiratud. Muu hulgas on aruniidud kasvu- ja toitumispäigaks paljudele sammaldele-samblikele, seentele, selgrootutele, lindudele jt.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 1500 hektarit lubjavaeseid aruniite.

6280* Loopealsed (alvarid)

Loopealsed on paekivil või klibul asuvad õhukese mullakihi (kuni 20–30 cm) ja väheste põõsastega niidukooslused. Taime- ja samblikuliigid on valguslembesed, väikesed ja taluvad hästi karjatamist, kuid ei suuda hakkama saada lopsakamate taimede konkurentsi, kulukihi ja võsaga. Liigirikas taime- ja samblikuliikide soosib ka teisi elustikurühmi, nii leidub loopealsetel arvukalt seene-, putuka-, ämbliku-, hulkjalgse- ja linnuliike. Oma elustikurikkuse ja globaalse harulduse tõttu on loopealsed prioriteetsed

Loopealne

elupaigatüübid. Need on oluliste loodushüvede ehk ökosüsteemiteenuste allikad, olles mulla-elustiku, tolmeldajate ja põllukahjurite looduslike vaenlaste ning teiste oluliste elustikurühmade liigirikkuse hoidjad. Ajalooliselt on loopealsed olnud valdavalt karjamaad ja sobivaim hooldusvõte on tänapäevalgi karjatamine. Niidul kasvav puittaimestik loob mosaiikse maastikupildi, kus lagedamad alad ja hajusate kadakate laigud vahelduvad tihedamate põõsagruppidega. Heas seisus loopealsel ei ületa puude-põõsaste katvus 30–40(50)%. Kolmandik kogu maailma loopealsetest paikneb Eestis, peamiselt Lääne- ja Põhja-Eestis.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 4800 ha loopealseid.

5130 Kadastikud

Eestis levinud kadastikud saab laias laastus jaotada lookadastikeks (kujunenud endistel loopealsetel) ning nn teist tüüpi kadastikeks (tekkinud teistsuguste niitude, st palu-, nõmme- ja aruniitude, aga ka raiesmike või söötis põldude kadakaga kinnikasvamisel). Primaarse tekkega kadastikke leidub vähesel määral vaid mereäärsetel klibuvallidel. Nii võib üldistades kadastikke käsitleda ka suktsessiooni vaheetapina niidu- ja metsakoosluse vahel. Kuigi

Kadastik

kadastikud on loetud Euroopa skaalas kaitset väärivaks elupaigatüübiks, võiks Eestis enamasti

eelistada nende taastamist pigem avatud, mitte kinnikasvanud niidukooslusena. Taastamispotentsiaali puudumisel või tihedama koosluse kasuks otsustamisel ei tohiks heas seisus kadastiku elupaigatüübis kadakate jt puittaimede katvus siiski ületada 75–80%, lookadastikel on see soovitatavalt 50–80%. Aru-, nõmme- või paluniitudest kujunenud kadakasi kooslusi võib kadastikuna määratleda ka katvuse 30–80% juures.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 500 ha kadastikke.

6410 Sinihelmikakooslused

Sinihelmikakooslused on suhteliselt rohke sinihelmikaga soostunud niidud ja madalsood, mis asuvad karbonaatsel või turvastunud mullal või savikatel mudasetetel. Sinihelmikaniite võib leida nii niiskete pärisaruniitude kui ka soostuvate niitude seas ning neil on oluline väärtus puhveraladena. Esmased sinihelmikaniidud kujunevad märjal, enamasti toitainetevaesel mullal. Sekundaarsed

Sinihelmikakooslus

sinihelmikakooslused, mis on kujunenud tugevalt kuivendatud aladele ja mida pole ajalooliselt kunagi hooldatud, on enamasti väikese geobotaanilise väärtusega. Sinihelmikakooslused on levinud kogu Eestis.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 700 hektarit sinihelmikakoosluseid.

6430 Niiskuslembesed kõrgrohustud

Niiskuslembeste kõrgrohustute elupaigatüüp hõlmab Eestis kõrgemakasvuliste soontaimedega soostunud rohustuid, mis palistavad kitsa ribana peamiselt veekogude kaldaid ja metsaservi. Need, tavaliselt looduslikult liigivaesemad niiduribad moodustavad sageli puhverala väärtuslikuma tuumala ümber ja toimivad sidusust suurendavate elementidena, kuid võivad olla ka kaitsealuste liikide kasvukohaks. See elupaigatüüp on levinud üle Eesti. Paljud niiskuslembesed kõrgrohustud, mida veel 20.

Niiskuslembene kõrgrohustu

sajandil niideti või karjatati, on praeguseks valdavalt traditsioonilise majandustegevuse jäljed kaotanud. Sama koosluse kohta on käibel ka nimetused „servaniit” ja „niiskuslembene serva-kõrgrohustu”.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 1200 hektaril niiskuslembesi kõrgrohustuid.

6450 Lamminiidud

Lamminiit

Lamminiidud ehk luhad on jõgede, ojade või järvede kallastel asuvad perioodiliselt üleujutatavad looduslikud rohumaad. Tulvaveest kantud toitainerikkad setted muudavad luhtade mullad viljakaks ning sealne taimestik on tavaliselt lopsakas, kuid suhteliselt liigivaene. Sõltuvalt maapinna kõrgusest üleujutataval alal (lammil) ja jõe voolukiirusest võib üleujutuse kestus ning tulvaveega toodud setete hulk olla koosluse eri osades üsna erinev. Ka niiskustingimused lammi eri osades võivad vahelduda ajuti kuivadest kuni pidevalt veega küllastatuteni. Lamminiidud on levinud kogu Eestis, kuid rohkem on neid säilinud suurte jõgede (Emajõgi, Kasari, Halliste, Raudna, Pedja, Mustjõgi, Narva ülemjooks) lammidel, samuti madalate kallastega suurte järvede (Peipsi ja Võrtsjärvi) ääres. Lamminiidud on analoogselt rannaniitudega paljude lindude jaoks rändeagne toitumiskoht.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 8900 ha lamminiite.

6510 Aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niidud

Aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niitu võib nimetada oma olemuse järgi ka kultuuristamise mõjuga pärisaruniiduks. Niidud asuvad kuivadel või parasniisketel mineraalmuldadega aladel, kus põhjavesi on sügaval ja mullavee liikuvus on hea. Osa aruniitudest, eriti Lõuna-Eestis, on kujunenud ka mahajäetud põldude asemele. Veel on aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niite kujunenud kunagiste

Aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niit

ühismajandite (nt kolhoosid) rajatud kultuurkõrrelistega heinamaadest, mida pole paarkümmend aastat pealt parandatud (väetatud, heinaseemet sisse külvatud). Kultuuristamismõjuga aruniitude liigirikkus on võrreldes teiste pärisaruniidu tüüpidega väiksem ja mullaviljakus suurem. Sellel aruniidul kasvab näiteks keraheina, põldtimutit, punast aruheina, harilikku aruheinavõilille, aas-rebasesaba, aasristikut, aaskaerandit, aas-seahernest, aasnurmikat, ohetut lustet, naati, mets-harakputke, kõrvenõgest, jäneskastikut ja muid taolisi liike. Aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niit on elupaigaks väga paljudele selgrootutele (mesilased, liblikad) ja haudelindudele. Samuti on niit toitumisalaks pisinärilistest, kahepaiksetest ja väiksematest lindudest toituvatele linnuliikidele (kotkad, viud, kullid jne).

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 2600 ha aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niite.

6530* Puisniidud

Puisniidud on regulaarselt niidetavad puistud, mis on tekkinud enamasti erinevatest metsadest puude ja põõsaste raie ning järgneva niitmise tõttu. Avatud niidulapid vahelduvad puisniitudel üksikute puude ja põõsaste ning nende tukkadega. Liigirikaste puisniitude puistu liituvus on 0,4–0,5 (0,6), seejuures on soovitatav põõsaste osatähtsus sellest 0,1–0,2. Oluline tunnus on ka niidukamara või kinnikasvanud alade puhul tasase maapinnareljeefi olemasolu. Puisniitudel on suur

Puisniit

looduskaitseline väärtus seoses rohustu kõrge liigirikkusega. Lubjarikastel puisniitudel leidub tavaliselt üle 50 soontaimeliigi ruutmeetril, mis on tunduvalt rohkem kui üheski teises metsavööndi taimekoosluses. Kuuel Lääne-Eesti puisniidul on kirjeldatud enam kui 60 liiki ruutmeetril, sealhulgas Laelatu puisniidul 76. Puisniitude liigirikkus tuleneb eelkõige regulaarsest ja pikka aega kestnud niitmise, väga oluline on ka puu- ja põõsaste asetuse ruumiline ebaühtlus. Puisniidul leiavad kasvukoha nii metsa- kui ka niiduliigid, sealhulgas mitmed haruldased orhideed. Rikkalik on ka puisniitude seenestik ja loomastik. Puisniitude hooldamine on keerukas, kuna niitmist raskendavad puud ja põõsad. Puisniidud on levinud üle Eesti, kuid peamiselt hooldatakse neid praegu Lääne-Eestis.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 940 hektarit puisniite.

7230 Soostunud niidud

Soostunud niidud on ajuti või alaliselt liigniisketel huumuslikel või kuni 30 cm turbakihi sügavusega muldadel paiknevad niidud, mis asuvad väljaspool veekogude perioodiliste üleujutuste piirkondi ja on üldjuhul tekkinud soostunud metsade harvendamisel ja regulaarsel

niitmisel ja/või karjatamisel. Need on levinud üle Eesti. Poollooduslikeks kooslusteks on ka sellised liigirikkad madalsood (turbakiht üle 30 cm), mis küllalt lühikese aja jooksul (ligikaudu 100 aastat) tihedalt võsastuksid, metsastuksid või roostuksid ning kaotaksid ilma niitmise või karjatamiseta algsele kooslusele omase liigirikkuse (ka näiteks lääne-mõõkrohu vohamise tõttu). Madalsoid on Eestis kasutatud nii heina varumiseks kui ka karjamaadena, kõige enam ehk 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse rohumaapuuduse tingimustes. Osa lagedaid madalsoid on tekkinud ka sekundaarselt madalsoometsade harvendamise ja hooldamise tagajärjel. Kuna soostuvad niidud on üleminekukooslusteks aruniitude ja madalsoode vahel, siis väiksemate madalsoolaikude ja soode servaalade puhul pole sageli üheselt selge, kas tegu on madalsoo või soostunud niiduga. Soostunud niidud on elupaigaks rohkem kui 30 kaitsealusele soontaimeliigile, sh 16 orhideeliigile.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 2200 hektarit soostunud niite.

Soostunud niit

9070 Puiskarjamaad

Puiskarjamaad on regulaarselt karjatatavad hõreda puistuga alad, kus avatud niidulapid vahelduvad üksikute puude ja põõsaste ning nende gruppidega ning on sobivaks elupaigaks mitmesugustele seentele, putukatele, tigudele, lindudele, loomadele ja taimedele. Puiskarjamaad on tekkinud metsade raie ja karjatamise koosmõjul. Maastikuliselt on puiskarjamaad üsna sarnased puisniitudega, kuid nende

Puiskarjamaa

struktuur ja liigiline koosseis on teistsugune, samuti on nad ebatasasema pinnasega. Tüüpilised puuliigid on tamm, saar, pärn, pärn tihti on ka kuuse ja männiga niite. Niiskemates elupaikades võivad domineerida sanglepp ja sookask. Puiskarjamaal on tihedam puistu ja loomade valikulise rohhtaimede söömise ja tallamise tõttu väiksem taimede liigirikkus kui puisniitudel. Samas tekib karjatamisel uusi elupaiku (eriti sõnnik) mitmesugustele organismidele, nagu

seened ja samblad. Metsast eristab puiskarjamaad hõredam puistu, niidutaimede suurem osakaal ning rohukamara olemasolu. Puiskarjamaad on levinud üle Eesti, rohkem leidub neid Lääne-Eestis ja saartel.

2020. aastal hooldati Eestis ligikaudu 1080 hektarit puiskarjamaid.

Fotode autorid: Kaidi Silm, Kaie Kattai, Meeli Mesipuu, Johannes Kõdar, Cätrin Martinson ja Urmo Saar